

KRAJOBRAZ ARCHEOLOGICZNY

typ krajobrazu, którego kształt jest rezultatem wykorzystywania i zamieszkiwania go przez ludzi w przeszłości.

Krajobraz archeologiczny jest przedmiotem badań archeologii krajobrazu, interdyscyplinarnej gałęzi współczesnej archeologii. Badanie krajobrazu archeologicznego polega na integracji studiów nad kulturą materialną i studiów nad przestrzenią, często ujmowaną od strony niefizycznej. Studia krajobrazowe w archeologii angażują narzędzia nauk humanistycznych i ścisłych, korzystają z dorobku takich dyscyplin jak: ekologia, geografia, antropologia, socjologia, filozofia, geofizyka, informatyka.

W ramach archeologii krajobrazu można wyróżnić kilka wiodących nurtów. W badaniach krajobrazu archeologicznego szczególnie chętnie sięga się po metody geograficzne, czego przykładem jest popularność systemów GIS (ang. *Geographic Information System*; pol. System Informacji Geograficznej). GIS pozwala na gromadzenie dwóch rodzajów danych: przestrzennych i opisowych. Źródłem archeologicznych danych GIS są mapy, plany, zdjęcia lotnicze i naziemne, obrazy satelitarne czy lotnicze skany trójwymiarowe, a także dane geodezyjne – pomiary niwelacyjne stosowane podczas badań wykopaliskowych i badań nieinwazyjnych; GIS w archeologii wiąże się ze stosowaniem złożonych i wieloczynnikowych analiz i rozbudowanych statystyk przestrzennych, analiz trójwymiarowych symulacji komputerowych, dzięki którym wyjaśnia się zjawiska z przeszłości; ponadto analizy krajobrazu przy pomocy GIS stanowią wsparcie w procesie zarządzania dziedzictwem archeologicznym (Zapłata, Borowski). Dociekania naukowe poświęcone krajobrazowi archeologicznemu czerpią także z takich subdyscyplin archeologii jak archeobotanika i archeozoologia. Dzięki badaniu pozostałości flory (archeobotanika) i fauny (archeozoologia) z przeszłości możliwa jest bardziej precyzyjna rekonstrukcja przeszłego krajobrazu (Kołodziejczyk, Kwiatkowska-Kopka). W krajobrazowych studiach archeologicznych korzysta się też z szeregu teorii humanistycznych – antropologii i fenomenologii przestrzeni (Tilley, Ingold, Cameron-Daum) czy teorii społecznych takich jak marksizm czy feminizm (McAnany).

Różnorodność kierunków studiów w ramach archeologii krajobrazu wynika po części z historii tej subdyscypliny. Badanie krajobrazu jest zwyczajowo związane z nurtem archeologii procesualnej i postprocesualnej, które rozwijały się od lat 70. XX w. Jednakże genealogia podejścia krajobrazowego w archeologii i namysł nad krajobrazem archeologicznym są możliwe do wskazania już w XVII w., w metodyce brytyjskiego antykwariusza Williama Stukeley'a, którego obserwacje, poczynione podczas krajoznawczych wycieczek, dały podwaliny pod prospekcję powierzchniową i zwróciły uwagę na rolę szczegółowego wywiadu w terenie (Schnapp). Kolejnym ważnym etapem w formułowaniu metod służących badaniu krajobrazu archeologicznego był rozwój fotografii lotniczej. Udoskonaliała się ona znacznie w trakcie pierwszej i drugiej wojny światowej, a następnie przyczyniła się do poprawy techniki rekonesansu archeologicznego z powietrza. Prospekcja powietrzna stała się bazą do formułowania modeli osadniczych, które z lubością prezentowali archeolodzy-strukturaliści w połowie XX w. Autorami modeli osadniczych opartych na analizie zdjęć z powietrza byli m.in. Julian Steward i Gordon R. Willey. W latach 70. XX w., wraz z rozwojem prospekcji geofizycznej i wzrostem popularności systemu GIS, zaczęto wyróżniać wyspecjalizowaną archeologię krajobrazu jako subdyscyplinę archeologii zajmującą się badaniem przeszłych

przestrzeni. Archeologia krajobrazu w latach 70. XX w. była skoncentrowana na dogłębnych studiach geograficznych i geofizycznych, mających na celu rozpoznanie śladów po przeszłych kulturach w zastanym przez badacza krajobrazie. Podobnie jak inne nurty archeologii procesualnej, archeologia krajobrazu została mocno skrytykowana w latach 90. XX w. Krytyka ta była wymierzona w nadmierne skupienie się na narzędziach badawczych (stosowanie zdjęć satelitarnych i GIS-u) i zaniedbywanie głównego celu badawczego – rekonstrukcji roli, jaką w przeszłości odegrał człowiek w kształtowaniu krajobrazu. Podejście postprocesualne w archeologii promowało inny model archeologii krajobrazu: interdyscyplinarne badania, kładące nacisk na zmysłowość krajobrazu oraz studia przyczyniające się do rekonstrukcji przeszłego otoczenia ludzi. Obecnie w ramach badania krajobrazu archeologicznego promowane jest podejście synergiczne, interdyscyplinarne, w którym wykorzystuje się zarówno wyniki badań nauk ścisłych, jak i rezultaty dociekań humanistycznych.
[M.St.]

Literatura:

Kołodziejczyk, Piotr, Kwiatkowska-Kopka, Beata (red.) *Landscape in the Past & Forgotten Landscapes*. Cracow: Institute of Archaeology and Institute of Landscape Architecture, 2016.

Fleming, Andrew. „Post-processual landscape archaeology: A critique”. *Cambridge Archaeological Journal* 16(3) (2006): 267-280.

Iwaniszewski, Stanisław. „Archeologia krajobrazu”. W: *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, red. Stanisław Tabaczyński, Arkadiusz Marciniak, Dorota Cyngot, Anna Zalewska, 284-291. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2012.

Johnson, Matthew H. „Phenomenological Approaches in Landscape Archaeology”. *Annual Review of Anthropology* 41(1) (2012): 269-284.

McAnany Patricia A. *Living with Ancestors. Kinship and Kingship in Ancient Maya Society*. New York: Cambridge University Press, 2013.

Schnapp, Alain. *The Discovery of the Past: the Origins of Archaeology*. London: The British Museum Press, 1996.

Tilley, Christopher. *A Phenomenology of Landscape: Places, Paths and Monuments*. Oxford: Berg, 1997.

Tilley, Christopher. *The Materiality of Stone: Explorations in Landscape Phenomenology*. Oxford: Berg, 2004.

Tilley, Christopher, Cameron-Daum, Kate. *An Anthropology of Landscape*. London: UCL Press, 2017.

Zapłata, Rafał, Borowski, Michał. „GIS w archeologii – przykład prospekcji i inwentaryzacji dziedzictwa archeologiczno-przemysłowego”. *Rocznik Geomatyki* 11/4 (2013): 103–114.